

Vid himlens utkant

Den tyske regissören Fatih Akin (som gjort flera filmer med tysk-turkiska teman) berättar i sin film *Vid himlens utkant* om sex gestalters öde i Tyskland och Turkiet. Några är släkt, andra vänner, ett par är käresta och deras liv vävs samman på ett sinnrikt sätt som rymmer både lycka och djupaste sorg. En film om kärleken och om livets tillfälligheter och nyckfullhet mitt i dagens EU.

Rekommenderad från gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
PER ERICSSON & ANDREAS HOFFSTEN

Handling

En lantligt belägen bensinstation i Turkiet. En man, Nejat, kommer in på stationen i trakterna av Svarta havet. Han kör vidare och scenen bryts med textskylten "Yeters död".

Berättelsen flyttar till Bremen i Tyskland där vi möter Ali och hans son, litteraturprofessorn Nejat. Ali besöker en bordell där han träffar den prostituerade Yeter, som, precis som han, är från Turkiet. Ali bli förtjust och föreslår att Yeter ska bo hos honom, mot samma lön hon tjänar på bordellen.

En kväll när Ali bjuder både Yeter och Nejat på middag får han en hjärtattack. De tar Ali till sjukhuset och Yeter och Nejat lär känna varandra och vi får reda på att hon har en dotter i Turkiet. En dotter som tror att Yeter jobbar i en skobutik.

När Ali kommer hem och delar huset med Yeter så är han som förbytt. Inte längre omtänksam utan mästrand, dum och full. När han säger att han har henne likt en ägodel eftersom han betalar gör hon sig redo för att gå. De bråkar och Ali slår henne. Yeter faller bakåt och slår i huvudet och dör omedelbart.

Ali hamnar i fängelse och Nejat åker med Yeters kista till hennes släktingar i Turkiet.

Ingen av Yeters släktingar vet exakt var hennes dotter Ayten befinner sig. Nejat bestämmer sig för att bli kvar i Istanbul för att leta efter henne. Han sätter upp affischer i Istanbul och han köper en bokhandel för att ha något att göra.

Vi återvänder till Nejat i bilen på väg mot svarta havet från filmens inledning. Det klippet avslutas med skylten "Lottes död".

Berättelsen hoppar tillbaka i tid till en 1:a maj-demonstration i Turkiet. Mitt i en maskerad del av tåget upptäcks en civil polis. I desperation skjuter han sin pistol rakt upp i luften men övermannas och slås brutalt ner. Pistolen plockas upp av en maskerad demonstrant, Ayten, som sedan jagas. Ayten flyr upp på ett tak där hon gömmer pistolen. Maskerad polis slår till hemma hos några av demonstranterna. Ayten som inte hunnit hem undviker att arresteras. Hon åker till Tyskland med hjälp av ett falskt pass och tas emot av några allierade. Hon försöker få tag i sin mamma på olika skoaffärer utan framgång. Ayten tar sig till universitetet där hon sover på en av Nejats föreläsningar om Goethe. Utanför en skolrestau-

rang möter hon Lotte som bjuder henne på lunch i restaurangen och erbjuder att bo hemma hos henne och hennes mor Susanne. Modern är skeptisk till att ha en främling och flykting i huset men Lotte och Ayten blir snabbt vänner och inleder även ett förhållande.

En morgon pratar Susanne med Ayten som berättar att hon är med i en politisk organisation som kämpar för demokratiska rättigheter i Turkiet. Susanne säger att kanske blir det bättre när Turkiet kommer med i EU men Ayten tror inte på EU.

Ayten och Lotte ger sig ut för att leta efter Yeter. Vi ser hur de kör förbi en buss där Yeter och Nejat sitter. Lotte och Ayten stoppas av polisen för att Ayten inte hade bilbälte på. Ayten får panik och springer iväg men fångas. Hon ropar på asyl men får senare i rätten avslag på sin ansökan och skickas tillbaka till Turkiet med motiveringen att det inte längre kan antas att hon är i fara eftersom Turkiet är på väg in i EU. En förtvivlad Lotte åker efter till Turkiet för att se till att Ayten inte blir orättvist behandlad. Hon får hjälp av en juridisk organisation som hjälper till med sådana här fall. Ayten riskerar ett långt fängelsestraff eftersom organisationen hon tillhör klassas som en terrororganisation.

Lotte bestämmer sig för att vara kvar. Susanne är upprörd eftersom hon tycker att dottern kastar bort sitt liv och Susanne säger nej till att ge henne ytterligare pengar och säger att nu får Lotte stå på egna ben och klara sig själv.

Lotte kommer till Nejats affär och frågar efter böcker om det turkiska rättsväsendet. Hon söker också någonstans att bo och Nejat låter henne hyra ett rum hos honom.

Efter lång väntan får Lotte lov att träffa Ayten. Hon ber Lotte att hämta pistolen hon gömt och ta hand om den. Lotte lägger nervöst pistolen i sin väska men på väg hem råkar hon ut för några barn som rycker hennes väska och springer iväg. Lotte springer efter och överraskar barnen när de precis öppnat väskan och hittat pistolen. Hon konfronterar barnen. Ett barn, som verkar hög, drar pistolen och avlossar ett skott och vådaskjuter Lotte till döds.

Ayten blir kallad till förhör och hon får på så sätt reda på att Lotte dött och att det orsakat en internationell kris där Tyskland ställer frågor.

Textskylt "Vid himlens utkant".

Vi får se hur Ali släpps ur fängelset och deporteras till Turkiet. Samtidigt åker Susanne till Turkiet. Hon möter Nejat och besöker rummet Lotte hyrde. Hon stannar där och läser Lottes dagbok. I en drömsekvens ser hon en leende glad Lotte.

En gråtmild Ali sitter i Istanbul och har tårögt läst klart boken som Nejat ville att han skulle läsa i början av filmen.

Genom sin kusin får Nejat reda på att Ali återvänt till Turkiet och staden Trabzon. Något Nejat till en början inte gillar. Lottes mor besöker Ayten i fängelset där hon djupt ångestdriven ber om förlåtelse. Susanne säger att hon vill hjälpa Ayten eftersom det var vad Lotte ville. Drabbad av Lottes och Susannes uppoffringar för hennes skull bestämmer sig Ayten för att träffa en uppgörelse med staten och säga att hon ångrar sig. Hon tar också avstånd från sin militanta politiska organisation.

Ayten släpps fri och möter Susanne som erbjuder henne sovplats. De omfamnar varandra.

Vi återvänder sedan till bilderna från filmens inledning där Nejat kör bil till Svarta havet. När han kommer fram får han reda på att hans pappa är ute och fiskar. Nejat sätter sig på stranden och blickar ut över havet. Bilden ligger kvar länge och under hela eftertexterna.

Om Turkiet

Turkiet är cirka två tredjedelar större än Sverige och har ungefär 70 miljoner invånare. Det är ett land med ett republikanskt statskick. Det moderna Turkiet grundades 1923 av "landsfadern" Mustafa Kemal Atatürk, sedan Osmanska riket upplöstes efter första världskriget. Den forne militären Kemal genomförde en lång rad reformer för att göra Turkiet till en modern nationalstat. Kemal Atatürk dog 1938.

Efter andra världskriget blev Turkiet en flerpartistat och efter att ha kämpat med inre stridigheter har landet från och med 1980-talet genomgått en politisk och ekonomisk stabilisering. Sedan 2005 förhandlar Turkiet om medlemskap i EU. Det finns dock fortfarande hinder i vägen. Turkiet har ett utbredd problem med korruption och har också kritiserats för att inte tillgodose invånarnas mänskliga rättigheter och att speciellt vissa befolkningsgrupper, som

kurderna, är utsatta.

Ni kan läsa mer om det i en Regeringsrapport om de mänskliga rättigheterna i Turkiet som finns på denna adress:

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/document/?instance=1&action_show_document.461.=1

Där sägs att Turkiet utvecklas åt rätt håll men att det fortfarande finns saker som oroar. Rapporten nämner också den inhemska oro som finns i Turkiet där vissa tycker att landet går mot en allt starkare islamisering.

Konstitutionen erkänner religionsfrihet för individer, medan religiösa samfund står under statens beskydd. Men konstitutionen säger explicit att de inte kan bli involverade i den politiska processen (genom att bilda ett religiöst parti, till exempel) eller grunda trosbaserade skolor. Inget parti får hävda att det företräder en form av religiös tro, men trots detta uttrycks vanligen religiösa känslor genom konservativa partier. Turkiet har ett uttryckligt förbud i lag mot bärande av huvudduk och religionspolitiska symboliska klädesplagg i statliga byggnader, skolor och universitet.

En lag som i juni 2008 testades i Turkiets högsta domstol efter det att det dåvarande regeringspartiet AKP drivit igenom ett beslut att häva slöjförbudet med hänvisning till att det hindrar många muslimska kvinnor från att studera. Högsta domstolen höll däremot fast vid tanken att Turkiet är en sekulär stat som inte ska blandas ihop med personlig tro och religiösa förtecken.

Läs mer:

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=148&a=777256&rss=2216>

Turkiet är också ett land där det råder stora skillnader mellan olika grupperingar och klasser. Framför allt har dessa skillnader varit tydliga mellan stadsbor, som de i det kosmopolitiska Istanbul, och befolkningen på landsbygden. Precis som i många andra länder är storstadsborna mer välutbildade och öppnare för nya influenser.

- Vilken bild av Turkiet förmedlar filmen? Är den positiv eller negativ eller kanske bara mångfacetterad?

- Vad känner eleverna till om Turkiet? Vad för personer eller städer?

Tyskland, Sverige och Turkiet

Under 1960- och 1970-talen genomgick dåvarande Väst-Tyskland under kanslern Konrad Adenauer en stor ekonomisk utveckling, som brukar kallas Die Wirtschaftswunder (på svenska allmänt kallat det tyska undret). Tyskland behövde arbetskraft och en stor del av dessa gästarbetare kom från Turkiet. Det är en av huvudanledningarna till att personer som härstammar från Turkiet idag utgör en fjärdedel av alla invandrare i Tyskland och den totala befolkningens mängd, inklusive de som idag har tyskt pass, utgör cirka 3 procent av befolkningen (siffran grundas på alla som kommer från landet Turkiet och inkluderar kurderna, assyrier och andra folkgrupper). Det vill säga närmare 2,5 miljoner invånare.

Även Sverige har haft en ansevärd invandring från Turkiet, även här var det på 1970-talet, om än inte i samma utsträckning som i Tyskland. Enligt SCBs statistik från

2007 är det ungefär 37 000 personer av utlandsfödda personer som kommer från Turkiet. Det motsvarar cirka 3 % av den totala andelen utlandsfödda.

Aytens kamp - Turkiet och terrorismen

Det sägs aldrig exakt vilken grupp som Ayten representerar, regissören Fatih Akin har medvetet hållit det öppet för att inte vi ska låsa oss vid en attityd, det centrala är inte heller vilken grupp utan att hon är med i en grupp som kämpar för mänskliga rättigheter på lika villkor för alla som bor i landet.

Vi får genom ett samtal mellan hennes mamma Yeter och Nejat reda på att hennes pappa sköts i Maras 1978. Det som mamman hänvisar till är antagligen den massaker i Maras, som nu heter Kahramanmaras, där minst 100 personer dödades då ultranationalisterna i Gråa vargarna stred mot det socialistiska Alevis. Frågan är vilken sida pappan stod på.

- I de scener som skildrar hur demonstranter och polis drabbar samman ser vi för svenska förhållanden annorlunda uttryck som speglar en annan kultur. Som exempel, varför har polisen svarta masker? Och varför skriker demonstranterna som fångslas sina namn?

- Undersök hur det står till med den praktiska demokratin i Turkiet, med rättssystemet och olika folkgruppers olika status. Vilka gamla konflikter lever kvar? Vad är det vissa EU stater (exempelvis Frankrike) brukar peka på som ett problem med ett eventuellt turkiskt medlemskap?

- Filmen skildrar ett Tyskland med en central, trygg och självklar position i Europas mitt samt ett Turkiet som står med ena benet i Europa och det andra i den islamiska världen - både mentalt och så att säga fysiskt. Två länder med lite olika förtecken vad gäller historien och ekonomisk makt. I vad mån styr sådant vår bild av det turkiska och det tyska, hur vi ser på länderna, dess folk och hur vi värderar dem?

Att hitta sin egen kultur & identitet

Nejat är tysk med turkiskt ursprung. Vi får aldrig någon exakt beskrivning av hans bakgrund men det är lätt att anta att hans pappa är en av de hundratusentals personer som under 60- och 70-talet kom från Turkiet till Tyskland som arbetskraftinvandrare. Nejat har sedan utbildat sig och utmärkt sig inom det tyska språket och litteraturen på universitetsnivå.

Kanske har han försökt att hitta en egen identitet genom språket när hans egen personlighet svävat mellan två kulturer och länder. Att han väljer att stanna i Turkiet efter att rest dit med kistan med Yeters kropp tyder på att han faktiskt känner ett behov av att göra upp med sitt ursprung. En uppgörelse som tar honom till filmens slutscener när han sitter på stranden där hans familj växt upp och väntar på sin pappas, sina rötters, återkomst in i hans liv.

Yeter försörjer sig som prostituerad i Bremen (scenen togs upp på en autentisk gata för prostituerade men den del av gatan vi ser i filmen drivs - vilket är ytterst ovanligt - av kvinnorna som "arbetar" där och inte av någon hallick) men bär på en längtan efter sin dotter hemma i Tur-

kiet. Hon säger att hon jobbar i en skoaffär uppenbarligen då hon skäms över sitt jobb. I kontakten med Nejat väcks hennes tankar och känslor till liv och hon säger vid ett tillfälle att hon önskar att också hennes dotter skall kunna bryta sitt sociala arv och "bli något", precis som Nejat lyckats med.

När Ayten kommer till Tyskland åker hon till Bremen för att försöka leta upp sin mor men eftersom Yeter har ljugit om vad hon gör och bor hittar hon henne aldrig. Istället träffar hon Lotte som studerar språk på universitet. De flyttar ihop och Lottes relation till sin mor Susanne blir alltmer ansträngd och konfliktfylld. En smått klassisk generationskonflikt som får en tragikomisk ton av att Susanne som ung var ganska så lik sin dotter när hon gav sig ut i världen, till Indien, för att hitta sig själv och kanske en mening med livet och tillvaron. Hon upptäcker sambandet när hon läser sin döda dotter Lottes dagbok. En insikt som leder till att hon kan försonas med Ayten och de kan tillsammans gå vidare i livet.

- Det är en samling udda existenser som vi möter under handlingens gång. Ali, Nejat, Yeter, Ayten, Lotte och Susanne, alla bär de på olika historier med olika beröringspunkter och som sammantaget även ger en komplex och spännande bild av dagens Europa där människor från olika håll kommer samman och söker hitta ett sätt att fungera i samhället och med varandra. Tycker eleverna att filmen ger en rättvis bild av orättvisornas Europa? Har alla samma chans och om inte - vad beror det på? Vilka faktorer är med i spelet?

- Beskriv de olika figurerna i berättelsen och ta fram

deras respektive bättre och sämre sidor. Kan vi förstå och acceptera deras agerande? Motivera.

Medmänsklighet och uppoffring

Vid flera tillfällen i filmen demonstrerar Fatih Akin det han sagt i en intervju om kärleken som en global humanistisk kraft som handlar om människors ansvar för såväl det samhälle de bor i som mot sina grannar och även mot sig själva. Och att en kärleksfull handling inte sällan har mycket med förlåtelse att göra.

Vi får se flera möten mellan människor där öppenheten leder till en djupare och mänskligt rikare kontakt. Så som när Yeter i filmens början berörs av Nejats enkla, varma omtanke om sin far och därför börjar längta efter sin egen dotter, gråter och tröstas av Nejat. Samma sak när Nejat ärligt berättar och möter Susannes sorg när det träffas på ett hotell i Istanbul sedan Susannes dotter Lotte vådaskjutits till döds. En öppenhet som omedelbart skapar en djupare kontakt dem emellan.

I slutet av filmen firar man i Turkiet Kurban Bayram, eller Eid al-Adha, som är en offerhögtid som firas under tre dagar på det muslimska månårets sista månad. Nejat berättar för Susanne att högtiden firas för att minnas den gång när Gud befallde Abraham att visa på styrkan i sin tro genom att offra sin son Ismael. Till minne av det slaktar man ett får eller en ko.

Susanne säger att "vi" har samma historia. Nejat berättar att han frågade sin pappa om han skulle offra honom på samma sätt. Fadern svarade att han tvärtom till och med skulle göra Gud till sin fiende för att skydda sin son. Samtalet väcker minnen och känslor hos Nejat som bestämmer sig för att söka upp fadern och ber Susanne att ta

hand om bokhandeln under tiden.

Känslan som kommer över Nejat får honom att förstå vad hans pappa har gjort för honom och att det är dags att förlåta. Något som Bayram också uppmanar till då man inte får gråla under högtiden utan istället försöka bli sams med sina ovänner. Tidigare i filmen har ju Nejat förnekat sin far när han säger något i stil med "man kan inte ha en mördare till far."

Det känns som om det är en naturlig avslutning av historien och filmens anspelning på högtidens bakgrund är förstås ingen slump. En tanke är till exempel att Bayram, det vill säga att göra ett offer, är vad både Susanne och Ayten har fått göra. Ayten har offrat sin kärlek till Lotte och sin lojalitet för sin organisation för möjligheten att hjälpa och vara ett stöd för åtminstone en människa - sin osjälviska hjälperskas mamma Susanne. Susanne som på många sätt får representera det bekväma europeiska samvetet har fått offra sin dotter för ett cross-kulturellt uppvaknande. Nejat har offrat, eller åtminstone givit upp, sin professionella karriär och sitt uppväxtland Tyskland för att istället söka sig närmare sina egna rötter i Turkiet.

- Finns det fler scener där ett mänskligt öppet möte är det som för handlingen och kontakten mellan filmens figurer vidare?

- Är det ok att sammanfatta filmen som i huvudsak en lovsång till mötet människor emellan, till livet som möjlighet och kraften i en varm, öppen vänskap mellan människor? Och att det aldrig är för sent att förlåta... för det håller ni väl med om?

- Varför är det ofta så svårt att vara öppen och ärlig mot människor? Vad är det vi tror skall hända? Vad är det för gamla samhällseliga konventioner som lurar i kulisserna?

Filmens berättarform

Vid himlens utkant är berättad med en uppbruten kronologi, där exempelvis slutscenerna ligger först i filmen, scener vi sedan återkopplar till. Allt ramar ju in av den bilfärd som Nejat gör från filmens början till dess slut och som knyter ihop historien med alla dess utvecklingar i tid och rum. Att filmen tidsmässigt hoppar lite fram och tillbaka gör att regissören Fatih Akin kan skapa plötsliga möten mellan filmens sex huvudkaraktärer, som ovetandes om varandras existens vid olika tillfällen befinner sig snuddande nära varandra. Scener som ibland skapar en hisnande känsla av livets nyckfullhet och alla slumpartade tillfälligheter.

Användandet av tillbakablickar (flashbacks) och att berätta samma historia ur olika synvinklar är ett dramaturgiskt grepp som finns i både den litterära som filmiska världen. Inom filmen finns ett tidigt exempel på detta berättargrepp i en av filmhistoriens mest kända filmer, Orson Welles *Citizen Kane* som börjar med att huvudpersonen dör och yttrar ordet Rosebud. I westernfilmen *Mannen som sköt Liberty Valance* berättas hela filmen i en tillbakablick och det finns till och med tillbakablickar i själva tillbakablicken.

I franska experimentella och inflytelserika kortfilmen *La Jetee* använder regissören Chris Marker sig av såväl till-

bakablickar som framåtblickar (analepsis och prolepsis med finare ord). En film och berättarstil som ligger till grund för filmen *De 12 apornas armé*.

Några andra exempel på filmer som har tillbakablickar och en slags cirkulär dramaturgi där man återkommer till händelser är *Pulp Fiction*, *Innan regnet faller*, *Stalker* och *Hiroshima - min älskade* samt Akira Kurosawas *Rashomon* där tre olika personer får berätta exakt samma historia sedd ur tre olika perspektiv. Mer nutida exempel är populära tv-serien *Lost* som helt bygger på tillbakablickar.

Idag har användandet av tillbakablickar nästan blivit norm och kanske i viss mån slentrian. Många filmer inleds med en slags teaser på vad som komma skall.

- Fråga eleverna om de har egna exempel på användandet av tillbakablickar. Inte minst i början av filmer och diskutera hur de upplever Fatih Akins användande av denna teknik.

- Vid flera tillfällen i filmen ser vi hur de olika karaktärernas vägar (nästan) korsas och det tycks att slumpen ska få alla samband att uppdragas men det sker aldrig. Varför inte? Och vad tror ni regissören menar med det?

Produktionsuppgifter

Tyskland, Turkiet, Italien 2007

Originaltitel: Auf der anderen Seite

Producent: Andreas Thiel

Manus & regi: Fatih Akin

Foto: Rainer Klausmann

Klippning: Andrew Bird

Scenografi: Tamo Kunz & Sirma Bradley

Musik: Shantel

I rollerna

Ayten Öztürk - Nurgül Yesilçay

Nejat Aksu - Baki Davrak

Ali Aksu - Tuncel Kurtiz

Yeter Öztürk - Nursel Köse

Lotte Staub - Patrycja Ziolkowska

Susanne Staub - Hanna Schygulla

Emine - Yelda Reynaud

Herr Obermüller - Lars Rudolph

Tekniska uppgifter

Längd: 122 minuter

Ljud: Dolby digital

Format: Vidfilm 1,85:1

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 26 oktober 2007

Distribution

Folkets Bio, Box 17099, 104 62 Stockholm Tel 08-545 787 83 (bokning, Hans Ohlon) 08-545 275 20 (info) eller info@folketsbio.se

Redaktion: Barn & Ungdom, Svenska Filminstitutet, juni 2008